

УДК 37.013

ПЕДАГОГИКАЛЫК КЫРДААЛДЫН ТЕОРИЯЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ ЖАНА КЛАССИФИКАЦИЯСЫ ЖӨНҮНДӨ

Ажыкулов С. М. ЖАМУ, Жалал-Абад ш.
s_ajkulov@mail.ru

Аннотация

Педагогикалык кырдаал, педагогикалык кырдаалдын чыгышы, жаралуу өбөлгөлөрү кырдаал түрлөрү.

Annotation

The quation are: what is the Pedagogical situation in general, now is it appeared, what is the background of it's appearing, what kinds are the situations devided into

Тарбия - адам коомун эң негизги функциясы. Бүткүл адамзаттын иштеп чыккан материалдык жана руханий байлыгын улуу муундар улам кийинкилерге тарбия аркылуу берет. Улам кийинки муундар өткөндөрдөн калган мураска ээ болушат. Алар ээ болгон материалдык жана руханий байлыктарын андан ары байытуу менен коомдогу прогрессти камсыз кылышат, бирок бүгүнкү күндө мектепте болсун, жогорку окуу жайларда болсун тарбия берүүгө эмес, билим берүүгө көбүрөөк көңүл буруп жатабыз. Мунун өзү тарбия маселесин кайрадан карап чыгууга аргасыз кылууда. Тарбиялоонун өзү карама-каршылыктарга өтө жык толгонун баарыбыз билебиз. Ошондуктан жаш муунду тарбиялоону педагогдорго, тарбиячыларга гана калтырбастан, ар бир инсан ар бир үй-бүлө, ал гана эмес бардык чоң адамдарга, коомго дагы тиешелүү экенин унутпашыбыз керек.

Ал эми педагогикалык тарбия турмуш тататаал, максаттуу, пландуу жүрүп жеке адамдын калыптануусуна, ой-жүгүртүүсүнө жол ачат. Ал үй-бүлөдө, мектепке чейинки даярдоочу мекемелерде, мектептерде иш жүзүнө ашат. Мына ушундай жагдайда мектеп практикасында **«педагогикалык кырдаал»** түшүнүгү пайда болот. Дегеле «Педагогикалык кырдаал» деген эмне? Ал эмнеден улам келип чыгат? Жаралуу өбөлгөлөрү кандай? Кырдаал кандай түрлөргө бөлүнөт?- деген суроолор келип чыгат. Мындай суроолор жооптор жетиштүү жана ар түрдүү.

«Педагогикалык кырдаал» - бул педагогикалык системанын жана педагогикалык процесстин реалдуу, өзөктүү бир бөлүгү. Педагогикалык кырдаалды чечүү аркылуу педагог педагогикалык процессти башкарат.

«Педагогикалык кырдаал» мектепте мугалим менен окуучунун, окуучу жана анын ата-энесинин ортосунда, окуутуу менен тарбиялоонун процессинде ар дайым пайда болуучу, өз убагында туура чечүүнү талап кылган орчундуу жагдай. Ал үчүн мугалимден жана тарбиячыдан кылдат педагогикалык билим, педагогикалык такт, турмуштук бай тажрыйба терең акыл, башкача айтканда **«мугалимдин инсандык сапаты»**, **«кесиптик компетенттүүлүгү»** керек.

Педагогикалык кырдаалдар кээде күндөлүк практикада тез чечилүүчү мүнөзгө ээ болсо, айрымдары кыйынчылык менен чечилүүчү, көптөгөн кыйынчылыктардан улам ойлонуп жыйынтыкка келүүчү мүнөзгө ээ болгону менен ойго салат.

Чындыгында, педагогикалык кырдаал жөн жерден келип чыккан, же жөн эле чечилип кала турган жөн-жай жагдай эмес, анын мүнөздүү бир белгиси - анын негизинде кандайдыр бир талаш-тартыш (конфликт) жатат.

Ар кандай педагогикалык кырдаалдардын негизин андагы карама-каршылыктар, анын өнүгүүсү жана чечилүүсү менен мүнөздөлөт. Ошондуктан бардык эле жагдайлар негизинен көйгөйлүү болуп эсептелет.

Педагогикалык кырдаал сабак өтүү учурунда, экзаменде, экскурсияда, мектеп короосунда жана башка жайларда алдын ала уюштурулушу же кокустан пайда болушу мүмкүн. Ушуга байланыштуу дүйнөлүк педагогикада жана психологияда педагогикалык кырдаалдардын көптөгөн классификациялары белгиленет. Орусиянын окумуштуусу В.С.Безрукованын педагогикалык кырдаалдарды төмөндөгүдөй белгилердин негизинде классификациялаган.

- 1) Пайда болуу жана болуп өтүү ордуна жараша (сабакта, сабактан сыткары, көчөдө, үйдө, жатаканада, устаканада ж.б.).
- 2) Проективдүүлүк даражасына жараша (атайылап жаратылган, чыныгы, стихиялык, проективдештирилген).
- 3) Оригиналдуулук деңгээлине жараша (стандарттуу, стандарттуу эмес, оригиналдуу).
- 4) Башкаруу деңгээлине жараша (катуу тапшырылган, башкарууга мүмкүн эмес, башкарууга мүмкүн).
- 5) Катшыуучулар боюнча (мугалим-окуучу, мугалим-окуучулар тайпасы, мугалим-окуучунун ата-энеси).
- 6) Камтылган карама-каршылыктар боюнча (чыр-чатактуу, чыр-чатаксыз, сынчыл).
- 7) Мазмуну боюнча(окуу, окутуу максатында түзүлгөн),көйгөйлүү, политехникалык, өндүрүш-техникалык.
- 8) Коммуникациялык мүнөз (сүйлөшүү кырдаалы).
- 9) Мүнөзү боюнча (дисциплиналык, дисциплина аралык, жалпы илимий).[1]

Ю.Н.Кулюткино жана Г.С.Сухобская кырдаалды моделдештирип педагогикалык кырдаалдардын стандарттуу (күтүлүүчү, белгилүү, тез-тез кайталануучу) жана стандарттуу эмес (татаал, сейрек, кездешүүчү, башкаларга окшобогон) түрүнө таянышкан.[4]

Педагогикалык мааниге ээ кырдаалдар деп, россиянын башка окумуштуулары Н.Бордовская жана Н.Реан төмөндөгүлөрдү эсептешет:

- Кызыктыруучу кырдаал;
- Тандоо кырдаалы;
- Ийгилик кырдаалы;
- Чыр-чатак кырдаалы;
- Көйгөйлүү окуу кырдаалы, окуу тапшырмаларын чечүү кырдаалы;
- Тобокел кырдаалы;
- Сындоо жана өзүн-өзү сындоо кырдаалы;
- Өз ара жардам жана жардам кырдаалы;
- Жазалоого коркуттуу кырдаалы;
- Өзүн өзү балоо кырдаалы;
- Мамиле кылуу кырдаалы;
- Баш ийүү кырдаалы;
- Ишендирүү кырдалы;
- Күнөлөө жана чыдамдуулук кырдаалы;
- Иште жана мамиледе тез которолуу кырдаалы;
- Мелдеш жана атаандаштык кырдаалы;
- Чогуу кайгыруу кырдаалы;
- Көңүл бурбоочулукту жаратуу кырдаалы;
- Чектөө кырдаалы;
- Оюн кырдаалы;
- Жоопкерчиликтүү чечим кырдаалы;

- Ишмердүүлүктүн жаңы ыкмасын өздөштүрүү кырдаалы;
- Ишеним жана ишенүүнү билдирүү кырдаалы;
- Талап кылуу кырдаалы;
- Тренинг кырдаалы;
- Дисциплинаны бузу жана кайра куру кырдаалы;[2]

Педагогика чөйрөсүндө Россиялык окумуштуу В.А.Сластенин Педагогикалык кырдаалдарды мындайча бөлөт:

Пайда болуу жана болуп өтүү ордуна жараша;

Өз аракарым-катнаштыгы субъекттер жана объектер боюнча;

Педагогикалык процесстин маңызына жараша (дидактикалык тарбиялык

ж.б.);

Кырдаалда чогулган тарбиялык перспективаларга жараша ж.б. [5]

И.Н.Емельянова болсо, педагогикалык кырдаалдарды классификациялоону төмөндөгүдөй түрдө мүнөздөйт:

1) Аныкталбаган (маалыматтын жетишсиздиги) аныкталган(толук маалымат бар)

2) Ачык (альтернативаныздөө көз карашы боюнча) жабык

3) Аяктоочу, кырдаалды толук чечип, бир гана чечимди көрсөткөн; Аяктоочу эмес, кабыл алынуучу чечимдин жакшыруусуна мүмкүнчүлүк берет.

Мына ушулардан келип чыгып, биз билим берүү процесси кырдаалдардын өз ара байланышкан, үзүлбөс чын чырынан түзүлөөрүн билүүдөбүз. Кырдаалдардын ар бири кандайдыр бир убакыттын ичинде педагогикалык процесстин объективдүү абалы болуп эсептелет.[3]

Педагог-психологдор «**Педагогикалык кырдаал**» түшүнүгүнө ар түрдүү түшүндүрмөлөрдү сунуштап келишет. Бүгүнкү күндө мугалим эмнени дайым жандандыруусу керек? **Окуу тарбия процессинде пайда болуучу педагогикалык кырдаалдар** көрсөтүлгөн классификацияларда камтылган көптөгөн субъективдүү жана объективдүү факторлор менен байланышканын, педагогикалык кырдаалды чечүүдө анын туура себебин аныктоодон жана туура анализдөөдөн гана турбаарын, педагогикалык таасир берүүнүн же тарбия берүүнүн системасын туура тандоодон да көз каранды экенин билүүсү керек.

«**Педагогикалык кырдаалдар**» маселесин–кыргыз педагогика илиминде атайын «педагогикалык категория» катары карап, аны чечүүнүн теориялык-методикалык негиздүү жолдорун атайын иликтөөнү колго алуу деп эсептейм